

Budućnost novca kao institucije

Article by Stanislas Jourdan

February 18, 2021

Nakon finansijskog kraha 2008. godine postalo je jasno da način na koji funkcioniše finansijska sfera nije isključivo tehnička stvar u rukama eksperata, nego političko pitanje koje može da preokrene celo društvo. Sa Stanislasom Žurdanom (Stanislas Jourdan) iz *Positive Money Europe* razgovarali smo o centralnom bankarstvu Evrozone i njegovoj vezi sa nejednakostima i održivošću. U eri klimatske krize u kojoj se i dalje osećaju društvene posledice 2008., centralne banke nalaze se na nepoznatoj teritoriji i prinuđene su da preispitaju odnos novca prema samom društvu.

Green European Journal: Finansijska kriza koja je počela 2008. godien mnoge je podstakla da se informišu o načinu na koji funkcionišu banke i sam novac. *Positive Money* nastao je kao rezultat tih napora. Šta je *Positive Money* i kako je nastao?

Stanislas Jourdan: *Positive Money* je neprofitna organizacija osnovana u Londonu 2010. godine, ubrzo nakon hipotekarne krize i finansijskog kraha. U tom momentu vrlo malo ljudi je znalo kako funkcioniše monetarni sistem – da novac prave banke praveći dugove. *Positive Money* nastao je kao rezultat svesti o tome da je način na koji se nastaje novac glavni uzrok finansijske krize, ali da ujedno može da predstavlja rešenje.

Možete li da objasnite kako se pravi novac?

Unutar postojećeg sistema, da biste posudili novac za kupovinu stana, potrebno je da dobijete pozajmicu od banke. Zamislimo da bankar odluči da vam posudi 100.000 evra. U momentu kada sa bankarom potpišete hipoteku, taj novac još uvek ne postoji; novac nastaje tek kada banka vaš račun kreditira sa 100.000 evra. Drugim rečima, i suprotno onome što većina ljudi misli, banke ne koriste ušteđevinu drugih klijenata kako bi vama posudile novac.

Otprilike 97 odsto novca koji koristimo je nastalo na ovaj način. Preostalih 3 odsto su kovanice i novčanice koje štampaju države. Dakle veliku većinu novčanih zaliha kreiraju banke, što proizvodi posledice u smislu nejednakosti i finansijske stabilnosti.

Od izbijanja krize 2008. jedna od mera koju je preduzela Evropska centralna banka (ECB), zajedno sa centralnim bankama drugih snažnih ekonomija kao što je Ujedinjeno Kraljevstvo, Sjedinjene Američke Države i Japan, predstavlja kvantitativno popuštanje. Šta je kvantitativno popuštanje i zašto je uvedeno?

Kvantitativno popuštanje je samo komplikovan izraz za „pravljenje novca“. Kako bi odgovorile na krizu, centralne banke su zaključile da je potrebno da ubrizgaju više novca u opticaj kako bi se sistem održao na površini. Kvantitativnim popuštanjem centralna banka stvara novac koji koristi kako bi kupila finansijsku imovinu bankara i investitora. U Evrozoni, ECB je na ovaj način do sada ubrizgala 2.600 biliona evra u finansijski sektor.

Kako je došlo do kvantitativnog popuštanja u Evropi?

ECB se kasno uključila u igru. Američke Federalne Rezerve i Engleska Banka počele su sa kvantitativni

popuštanjem u 2008-2009. U određenoj meri ovaj potez je bio neophodan jer je predstavljao snažan odgovor koji je omogućio stabilizaciju tržišta u trenutku krize. Kvantitativnim popuštanjem banke poručuju tržištu: „Ne brini zbog kraha, tu smo da podržimo sistem.“ Međutim, van trenutaka akutne krize kvantitativno popuštanje ne pomaže da se zaista stimuliše ekonomija jer novac ne ide u realni ekonomski sektor nego ostaje unutar finansijskog sistema.

*[...] ogromnu količinu novčanih zaliha prave banke, što
proizvodi posledice u smislu nejednakosti i finansijske
stabilnosti*

U momentu kada je ECB otpočela sa kvantitativnim popuštanjem 2015., verovatno je već bilo suviše kasno. Ukupna količina novca Evrozone koja je ubrizgana kvantitativnim popuštanjem u periodu od tri godine je masivna i iznosi 20 odsto njenog BDP-a. Ono što je zbunjuje je neznatan efekat ove mere. Kada je pre pet godina Evropska centralna banka razmatrala ovu meru, mnogi, naročito u Severnoj Evropi, su izrazili zabrinutost da bi ona mogla da dovede do hiperinflacije. Danas je inflacija stabilna i iznosi manje od 2 odsto, što je verovatno premalo.

Dakle ideja je bila da se bankama da novac u nadi da će ga one pozajmiti firmama koje bi zatim zaposlile radnike/ce, i na taj način bi se pokrenula cela ekonomija...

Tako je u teoriji. Kupovinom velike količine sigurne imovine finansijskog sektora i davanjem gotovine u zamenu, centralna banka očekuje da će finansijski investitori biti primorani da daju više pozajmica unutar realnog ekonomskog sektora. To je lepa bajka, ali u praksi je bilo drugačije. Zapravo smo svedočili rastu cena finansijskih instrumenata bez značajnijeg rasta kredita.

Šta nam izostali efekat ove mere govori o ekonomiji u celosti?

Pre svega on naglašava da ubrizgavanje novca u finansijski sektor ne pomaže realnom sektoru. Takođe pokazuje da su centralne banke širom sveta zbunjene jer se pokazalo da su njihove teorije o načinu na koji ekonomija funkcioniše netačne. Kvantitativno popuštanje i rezanje kamatnih stopa do nivoa nulte stope bilo je nezamislivo pre deset godina, ali inflacija i dalje ne sustiže ovaj trend.

Pitanje zašto modeli centralnih banaka više ne rade zauzima centralno mesto u akademskim debatama. Moje mišljenje je da tradicionalna monetarna politika više ne radi jer se ekonomsko okruženje promenilo u najmanje tri pravca. Kao prvo, globalizacija podrazumeva nadmetanje između radnika/ca na svetskom nivou zbog čega rast plata više nije izvor inflacije. Kao drugo, iako je od 2015. kreirano otprilike 10 miliona poslova (u šta nas službenici ECB konstantno uveravaju), kvalitet poslova se pogoršao u pravcu prekarnog, slabo plaćenog i često privremenog zaposlenja. Konačno, tehnološke promene utiču na pad cena. Uzmimo za primer pametne telefone: oni su zamenili telefon, kalendar i *notebook* – to su sve dobra i usluge za koje je pre 15 godina trebalo da se plati mnogo više nego danas. Centralne banke potcenjuju i ne razumeju najbolje fenomen „tehnološke deflacije“.

Moguće da se centralne banke oslanjaju na stare modele, ali su one u isto vreme bile vrlo smele. Postoji li nadzor nad centralnim bankama?

Centralne banke su specijalne institucije jer su nezavisne od političkog sistema. Kontrola nad tim ko i koliko novca treba da se štampa je suviše bitna da bi se prepustila političarima. Ali nezavisnost povlači pitanje: Kako da se osiguramo da bankari ne skrenu sa puta?

ECB je, bar formalno, odgovorna Evropskom Parlamentu. To u praksi znači da Predsednik Centralne Banke, trenutno Mario Dragi (Mario Draghi), posećuje Evropski Parlament četiri puta godišnje, i da mu poslanici mogu

postavljati pitanja. ECB takođe odgovara na pitanja postavljena pisanim putem. Evropski Parlament svake godine usvaja godišnji izveštaj o aktivnostima i dostignućima ECB.

U kojoj meri banka odgovara na pitanja i procene?

Odziv ECB je prilično dobar. Kada poslanici Evropskog Parlamenta postave neprijatna pitanje, ECB nađe način da ih izbegne, ali to je igranka tipična za svaku instituciju. Zapravo nam se čini da bi Evropski Parlament kao institucija mogao još bolje da obavlja istražnu dužnost u odnosu na Evropsku Centralnu Banku, uprkos istinskim naporima pojedinih parlamentaraca. Previše pitanja ostaje nedogovoreno, a problematika ostaje skrajnuta. Parlamentarci bi trebalo da su u potpunosti informisani o različitim problemima koji su u pitanju, i da osiguraju kontinuitet u pozivanju na odgovornost. Poslednji izveštaj koji je objavio *Positive Money* sadrži nekoliko predloga za unapređenje uloge Evropskog Parlamenta unutar ovog procesa.

***Positive Money* između ostalog zagovara „ozelenjavanje“ ECB. O čemu se tu radi?**

Ozelenjavanje ECB je dobar primer kako kanali odgovornosti mogu biti iskorišćeni na pravi način. Ova kampanja je proizašla iz shvatanja da ukoliko ECB može da odštampa dva trilion evra, ona može da štampa novac u svrhu borbe protiv klimatskih promena tako što će finansirati obnovljive izvore energije i energetske efikasnost. Ova ideja dobila je kovanicu „zeleno kvantitativno popuštanje“ u izveštaju britanske evro-parlamentarke iz redova Zelenih, Moli Skot-Kejto (Moly Scott-Cato) iz 2015. godine. *Positive Money* je odlučio da pokrene kampanju u tom pravcu.

Iako u klimatske promene još uvek nije investirano tri biliona evra, kultura u centralnoj banci se ipak menja.

Iako je zeleno kvantitativno popuštanje dobra ideja, činjenica je da ECB trenutno radi na smeđem kvantitativnom popuštanju: ona ulaže ogromnu količinu novca u kompanije koje koriste fosilna goriva kao što su Shell i Total tako što kupuje obveznice ovih korporacija. Od kada smo krenuli sa kampanjom, Mario Dragi je uvideo da je ECB obavezana Pariskim sporazumom, a banka u sve većoj meri obraća pažnju na klimatski efekat svojih monetarnih politika. Napravljena je Mreža za ozelenjavanje finansijskog sistema, mreža centralnih banaka u kojoj učestvuju ECB, Banka Francuske, Holandska nacionalna banka, Banka Engleske. Razgovori se kreću lagano. Iako u klimatske promene još uvek nije investirano tri biliona evra, kultura u centralnoj banci se ipak menja.

Izgleda da ECB polako preispituje svoju ulogu, ali da li je to dovoljno? Da li je moguće preduzeti dodatne mere u pravcu veće odgovornosti centralnog bankarstva?

Centralne banke bi trebalo da služe interesima društva. ECB je pokazala da može da preispita svoju ulogu i da postojeći kanali odgovornosti mogu biti iskorišćeni na efektivniji način, ali dugoročno gledano potrebno je da banka revidira svoju nadležnost. Glavni cilj ECB je stabilnost cena. Ali u isto vreme Evropski ugovori sadrže odredbe koje omogućavaju da ECB podrži opšte politike Evropske Unije ukoliko se obezbedi cenovna stabilnost. Ali pitanje je koje ciljeve? U tom pogledu je potrebno graditi politički konsenzus. Iz našeg ugla, ako ECB treba da se odluči za jedan sekundarni cilj, to treba da budu klimatske promene.

Centralne banke u Evropi ubrizgavale su novac u sistem putem kvantitativnog popuštanja, ali su mere štednje istovremeno ograničile javnu potrošnju i snizile plate. Da li su evropske poluge sveobuhvatnih ekonomskih politika usmerene u suprotnom pravcu?

Veoma je šokantno i paradoksalno da je ECB ubrizgavala trilion evra u finansijski sektor, a u isto vreme je tražila

od ljudi da stegnu kaiš. Kvantitativno popuštane snizilo je troškove vladinih pozajmica, ali one nisu iskoristile prednosti ove mere. Nemačka daje pozajmice sa negativnom kamatom, a Francuska sa vrlo niskom kamatom. Kada su krediti faktički besplatni, trebalo bi da se investira. Ali način na koji su implementirana maastrichtska pravila i Pakt za stabilnost i rast sprečava vlade Evrozone da postupe na taj način. Javni diskurs je oblikovan tako da se javna potrošnja smatra lošom, dok sa ekonomske tačke gledišta ona trenutno predstavlja rešenje. Ironija je to što su centralne banke doprinele ovakvoj percepciji u javnosti, a sada pokušavaju da suzbiju fobiju jer su shvatile da im je neophodna fiskalna politika kako bi dostigle svoje ciljeve.

Kako objašnjavate ovu nedoslednost?

ECB je jeste nezavisna, ali uprkos tome ona je najmoćnija ekonomska institucija jer može da štampa novac. Nakon izbijanja krize ECB nije imala drugog izbora nego da preduzme mere kako bi sačuvala sistem, iako je ubrizgavanje ogromne količine novca suprotno osnovnim principa ordoliberalne ideologije na kojima je ECB ustrojena. Sada je ECB razbila tabu koji nije želela da razbije i pustila je vani duha iz boce. Uzmimo u obzir i da centralne banke pretenduju da budu društveno homogene institucije koje boluju od grupnog načina razmišljanja.

Centralne banke se suočavaju sa suštinskom dilemom – ili će radikalno promeniti pristup ili će osmisliti snažan narativ kako bi opravdale razloge zbog kojih mogu da štampaju novac kako bi održale finansijski sistema, ali ne i da bi dostigle društvene ciljeve.

Političari poput Emanuela Makrona pokušali su da iniciraju reformu Evrozone ali bez većeg uspeha. Imajući u vidu predstojeće evropske izbore, kakvu budućnost predviđate evru i Evrozoni?

Solidarnost je jedini put ka napred. Svestan sam sveprisutne odbojnosti u odnosu na uniju transfera, ali koja je poenta političke i monetarne unije bez preraspodele resursa? Unija transfera između juga i severa *de facto* već postoji. Solidarnost je sledeća politička brana i neophodno je da dobijemo ovu bitku u na polju kulture. Ne možete se pretvarati da ste proevropski orijentisani, a i dalje se protiviti finansijskoj solidarnosti. Solidarnost na nivou vrednosti ili priče o miru nije dovoljna: put ka Evropskoj Uniji trebalo bi da nas odvede mnogo dalje.

Razgovor o fiskalnoj uniji i monetarnoj politici su u uvezani. Kada bi Evrozona imala budžet, ECB bi bilo mnogo lakše da finansijski podrži Evropsku Uniju. Trenutno najveći problem predstavlja to što ECB ne želi da finansira vlade jer bi ovakva mera bila osporavana. Za ECB je mnogo lakše i politički prihvatljivije da budžet Evrozone puni kupovinom obveznica nego da subvencionise Italiju ili Nemačku.

Kada smo kod toga, treba spomenuti i da evroobveznice već postoje putem Evropske investicione banke. Evropska investiciona banka ima garancije svih zemalja članica EU i ona izdaje obveznice. One faktički predstavljaju evroobveznice i ECB ih već kupuje. Dakle, Ideja Janisa Varufakisa i većeg broja zelenih partija u Evropi, prema kome bi *Green new deal* finansirala Evropska investiciona banka u potpunosti je izvodiva, tehnički i finansijski. Pitanje je da li će dobiti većinsku političku podršku.

Kvantitativno popuštanje je obustavljeno u decembru 2018. godine. Ova odluka, zajedno sa Bregzitom i rastućim protekcionizmom, izazvala je zabrinutost analitičara u pogledu nove finansijske krize. Da li je Evrozona sada bolje pripremljena nego prošli put?

ECB zapravo nije obustavila kvantitativno popuštanje. Pauzirati je adekvatnija reč. ECB ne uvećava količinu novca koju ubrizgava na mesečnom nivou, ali je i ni ne smanjuje. Otprilike 180 biliona evra duga otkupljenog za vreme kvantitativnog otpuštanja će biti otplaćeno od strane ECB u 2019. godini. Taj novac će i dalje biti reinvestiran u kupovinu finansijskih instrumenata.

U pogledu rizika ne bih predviđao kada će se desiti nova finansijska kriza, ali u suštini ekonomija nije mnogo

sigurnija nego što je bila 2008. godine. Dug je veći nego ranije, a privatni dug je naročito visok. Moramo da shvatimo da su konvencionalna sredstva da se izborimo sa krizom – kamatne stope i kvantitativno otpuštanje – dostigla svoja ograničenja. Ljudi koji kreiraju politike u ECB i drugde moraju da počnu da razmišljaju radikalnije, u smislu kreiranja politika za restrukturiranje privatnog i javnog duga, i „helikopter novca“.

Šta je helikopter novac?

Pojednostavljeno, helikopter novac znači da će ECB da raspodeljuje novac direktno na račune građana. Zvuči naivno, ali mnogi priznati ekonomisti već su govorili o tome, uključujući Dragija 2016. godine. Osnovni problem kvantitativnog otpuštanja je to što se novac ne sliva u ekonomsku aktivnost. Nesumnjivo je da postoji niz logističkih prepreka za njegovu implementaciju, ali „helikopter novac“ predstavlja najdirektniji i najefektivniji način da se stimuliše ekonomija. Ukoliko dođe do nove krize, ovakve ideje bi trebalo da su na raspolaganju.

Ovo se takođe odnosi i na restrukturiranje. Kao rezultat kvantitativnog otpuštanja ECB poseduje 20 odsto javnog duga. Šta bi se desilo ako bi ECB jednostavno otpisala ova dugovanja i kada bi sve vlade Evrozone – ne samo Italija – bile oslobođene duga? Šta bi se desilo? Ništa. Sve bi bilo u redu, a na ovaj način bi se ukupni dug Evrozone automatski smanjio za 20 odsto.

Novac kao institucija sam po sebi se dovodi u pitanje u političkim i društvenim sistemima širom sveta. Neki su čak osmislili sopstvene valute. Koje su implikacije ovih rasprava za budućnost?

Živimo u vremenu u kome se mnoge institucije našeg demokratskog sistema dovode u pitanje. Demokratska reprezentacija, Žuti prsluci u Francuskoj, internet i mediji – toliko institucija unutar društva je u prekidu. Novac je samo jedan deo društvenog ugovora, ali deo koji se do sada nije dovodio u pitanje. Kao i druge institucije, novac se preispituje i dovodi u pitanje.

*Društveni ugovor koji je u pozadini monetarnog sistema nije
više jasan ni u potpunosti prihvaćen.*

Novac predstavlja društveni protokol na osnovu kojeg se vrši razmena. Ono što je jezik za ideje, to je novac za dobra, usluge i vreme. Iako imam razumevanja za one koji se gledano iz filozofske perspektive zalažu za koegzistenciju različitih valuta, postoji i praktični problem koji se tiče efekta mreže. Efekat mreže znači da je mnogo lakše koristiti zajednički jezik, zbog čega je uostalom prihvaćena dominacija engleskog. S novcem je isto. Trend kriptovaluta i lokalnih valuta naglašava da društveni ugovor na kome se zasniva sadašnji monetarni sistem nije više u potpunosti i beskompromisno prihvaćen.

Jedna od mnogih stvari koje podrivaju društveni ugovor su klimatske promene, jer društvo suočavaju sa rizicima sa kojima prethodna društva nisu morala da se izbore.

Interesantan je paradoks u vezi sa problemom klimatskih promena i problemom novca. Sve ove godine centralne banke i društvo gledali su na novac kao oskudno dobro, a na prirodna dobra kao izobilje. Međutim, novac je moguće proizvesti. Ne postoji oskudica novca, njega po prirodi ima u izobilju. Prirodni resursi su oskudni – više se ne može prosto izvlačiti iz zemlje. Društvo mora da shvati da nedostatak novca nije problem, i da bi promena načina razmišljanja u vezi sa novcem mogla da bude rešenje. I ona bi mogla da se desi. Mario Dragi je rekao, „ECB će učiniti sve da sačuva evro“. Zbog čega ne reći, „ECB će učiniti sve što je neophodno da bi sačuvala klimu“?

Stanislas Jourdan is a French political activist based in Brussels. He focuses on building up political support for transformative policies in Europe such as basic income, participative democracy and Eurozone reforms. Since 2018, he has led Positive Money Europe, a nonprofit organisation working to make the European Central Bank support a fair, democratic and sustainable economy.

Published February 18, 2021

Article in Serbian

Translation available in English, Hungarian

Published in the *Green European Journal*

Downloaded from <https://www.greeneuropeanjournal.eu/buducnost-novca-kao-institucije/>

The Green European Journal offers analysis on current affairs, political ecology and the struggle for an alternative Europe. In print and online, the journal works to create an inclusive, multilingual and independent media space. Sign up to the newsletter to receive our monthly Editor's Picks.